

УДК 711.4(04)

А. О. Майстер,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури**ПИТАННЯ АРХІТЕКТУРИ Й МІСТОБУДУВАННЯ В НАУКОВИХ
ПРАЦЯХ ПЕРШИХ ДОСЛІДНИКІВ ПОДІЛЛЯ.**

Розглядаються праці вчених кінця ХІХ – початку ХХ ст., що започаткували системне вивчення архітектурної та містобудівної діяльності на Поділлі.

Ключові слова: Поділля, науковці, дослідження, архітектура, містобудування.

Подільський історико-етнографічний регіон, що займає частину Тернопільської, майже всю Хмельницьку та Вінницьку, а також невелику частину Черкаської та Житомирської областей розташоване на перетині історичних торгових, та воєнних шляхів. Впродовж багатьох століть його землі потрапляли під сфери впливів різних держав, культур та ідеологій, надбавши, таким, чином велику кількість цінних історико-архітектурних пам'яток, які вивчались вченими, краєзнавцями та митцями. На базі їх досліджень сформувалась теоретична основа з історії, археології, архітектури, містобудування, та інших галузей сучасної української науки, щодо Подільського регіону.

Поділлєзнавство, як складова частина загального історичного краєзнавства, було виділено й обґрунтовано в 90-их роках минулого століття Баженовим Л. В. Вченим було досліджено етапи розвитку поділлєзнавства, розглянуто окремі його аспекти. Також визначалась роль окремих науковців, що займались історико-краєзнавчою діяльністю на Поділлі [3].

Метою даної статті є з'ясування питань, пов'язаних з архітектурно-містобудівною діяльністю на Поділлі в роботах дослідників кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Перші наукові дослідження, що були присвячені всебічному системному вивченню природи, історії та культури, а також розвитку поселень та архітектури на Поділлі були проведені вченими істориками, археологами, краєзнавцями, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. сформували історико-археологічне товариство в місті Кам'янці-Подільському [1]. Сюди увійшли такі видатні вчені й дослідники, як Ю Сіцинський, М. Сімашкевич, Й.Й.Ролле, В. Гульдман, М. І. Яворський, М. Я. Орловський, В.С. Якубович, М.З. Доронович, О.М. Прусевич та інші.

Зокрема, в дослідженні історії та культури правобережної України велику роль відіграв історик, археолог, народознавець – Антонович Володимир Боніфатєвич (1834-1908). Народився він у містечку Махнівці Бердичівського повіту Київської губернії (тепер Козятинський район, Вінницької області). Навчався у першій (Рішельєвській) і другій гімназіях м.Одеси (1845-1850). Закінчив медичний (1855 р.) та історико-філологічний (1860 р.) факультети Київського університету. Його ім'я пов'язане з фундаментальними дослідженнями таких регіонів, як Київщина, Волинь і Поділля. Антонович — автор понад 300 праць з історії, археології та етнографії України. Він зібрав, зредагував і видав 9 томів "Архива Юго-Западной России", що стосуються історії Правобережної України XVI—XII століть. Вчений опублікував ряд монографій серед яких: "Нарис історії Великого князівства Литовського" (1878) в якому значної уваги приділяє історичному становленню подільських земель, а також "Дослідження про міста Південно-Західної Росії" (1870) та "Старожитності Південно-Західного краю" (1893), в яких торкається питань історико-архітектурного, та містобудівного розвитку на Поділлі.

В 80-тих роках XIX століття Антонович дослідив печерні утворення Середнього Подністров'я (в межах сучасних Хмельницької і Вінницької областей). Пізніше він опублікував статті "Про скельні печери на березі Дністра" (1894) та "Бакотський скельний монастир" (1891). Таким чином вчений започаткував археологічне вивчення архітектурних та містобудівних пам'яток Подільського краю [1].

Одним з корифеїв-дослідників початку XX ст., що займались вивченням Подільської старовини поправу слід вважати Юхима Йосиповича Сіцінського (1859-1937). Науковий доробок автора до сьогодні є можливо найбільш фундаментальним в сфері дослідження історії архітектурних пам'яток та містобудування на Поділлі, а також археології.

Ю. Сіцінський народився на Поділлі, та був великим патріотом краю. Отримав вищу освіту в Київській духовній академії, де під час навчання приділяв багато часу історії та археології. Під керівництвом Ю. Сіцінського в Каменці-Подільському на повну силу розгорнув роботу по збору інформації Подільський епархіальний історико-статистичний комітет, при якому вченим було засновано музей старожитностей. Був засновником й редактором такого видання, як "Труды епархиального историко-статистического комитета", в якому друкував свої роботи та роботи колег дослідників-подільцевців. За своє життя вчений опублікував понад 100 видань.

В 1906р. в Москві була видана "Археологическая карта Подольской губернии". В роботі було науково опрацьовано, подано й описано всі матеріальні та духовні пам'ятки культури доби первісного суспільства та

раннього середньовіччя: стародавні поселення, городища, кургани, могильники, предмети побуту, що були виявлені під час археологічних розвідок, досліджень та випадкових знахідок у ХІХ столітті. Територія, яку дослідив в своїй роботі вчений, охоплює райони південно-західної Хмельниччини, всієї Вінниччини й частково Одещини. За 100 років свого існування Археологічна карта Січінського й досі є актуальною в наукових колах. Матеріали археологічної карти значно доповнені дослідженнями ХХ століття, безперечно стануть в нагоді археологам, архітекторам-дослідникам та всім, хто досліджує історичне минуле Поділля [7]. В 1920-их роках був членом Всеукраїнської Археологічної Комісії і співробітником Історичної Секції УАН.

В своїх дослідженнях автор не раз піднімає питання історії пам'яток архітектури й містобудування на Поділлі. Тут слід відзначити такі роботи автора як: "Бакота — древня столиця Пониззя" (1889)., "Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии" (1895—1911)., "Материалы для истории монастырей Подольской епархии" (1891)., "Исчезающий тип деревянных церквей Подолии" (1904)., "Роспись церквей в южнорусском стиле" (1907)., "Оборонні замки Західного Поділля ХІV—ХVІІ ст." (1928).

Дослідженням подільської історії присвятив своє життя вчений Митрофан Сімашкевич (1845 – 1902). Народився він в селі Голодьки, що поблизу м. Хмільника на Вінниччині в сім'ї парафіяльного священика. З кінця 50-тих років ХІХст. навчався в Кам'янець-Подільській духовній семінарії, по закінченню якої вступив до Петербурзької духовної академії (1864 – 1869). Хоча магістерська дисертація вченого була присвячена богословній тематиці, надалі в своїй науковій практиці він дедалі частіше приділяє уваги темам історико-археологічного, та історико-етнографічного змісту. Наукова ґрунтовність робіт автора визначалась опрацюванням архівних та літературних джерел в архівах, та бібліотеках Петербурга, які вчений мав можливість опрацювати під час навчання. Першою публікацією автора, що ґрунтувалась на зібраних в Петербурзі матеріалах був історико-статистичний опис міста Хмільника (1869). Нарис відзначався ґрунтовністю викладених матеріалів, достовірністю подій та фактів. Таким чином видання було позитивно відзначене в наукових колах, та стало взірцем для наслідування дослідникам історії міст і сіл Поділля [2]. Серед великої кількості наукових робіт автора також слід виділити такі роботи як: "Римское католичество и его иерархия в Подолии" (1872), "Историко-географический очерк Подолии" (1875-1876), "Указатель историко-археологических достопримечательностей Подолии" (1884) та інші[6].

Серед плеяди дослідників Подільської історії другої половини ХІХ - початку ХХ ст. був видатний польський історик - Йосип Ролле (1830 – 1894),

автор ряду праць з історії Правобережної України. Найзначніші з них - "Подільські замки на мунтенських рубежах" та "Історичні оповідання", в яких висвітлюється історія міст і сіл Поділля XV-XIX століть.

Також слід відзначити науковий доробок Віктора Карловича Гульдмана, що народився в одній із німецьких колоній у сім'ї військовослужбовця. Навчався в Київській школі землемірів (через погіршення здоров'я не закінчив). У Кам'янці-Подільському жив і працював від вересня 1885 року. В. Гульдман є автором дванадцяти фундаментальних книг, а також багатьох статей з статистики, демографії, економіки, історії, археології, культури Поділля. Важливим авторським внеском Гульдмана слід вважати зібрані й опрацьовані данні енциклопедичного характеру про всі населенні місця Подільської губернії, оприлюднені в таких виданнях як : "Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания" (1889 р.), "Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием некоторых справочных о них сведений" (1893 р.), "Поместное землевладение в Подольской губернии" (1898, 1903 рр.) та ін. Серед його історичних праць особливе місце займає книга "Памятники старины в Подолии. (Материалы к составлению археологической карты Подольской губернии" (1901 р.). Видання стало синтезом опублікованого В.К. Гульдманом протягом 1893-1901 рр. в "Подольских губернских ведомостях" циклу статей, присвячених археологічним, історико-культурним пам'яткам, скарбам й іншим старожитностям краю епохи первісного суспільства та середньовіччя [2].

Підсумуючи вищесказане, зазначимо, що в процесі становлення, українська наука, зокрема поділезнавство, кінця XIX – початку XX ст. звертається до матеріальних, та культурних історичних пам'яток Поділля, в тому числі історико-архітектурних та містобудівних.

Корифеями української історичної науки, Антоновичем, Сіцинським, Сімашкевичем, Ролле, Гульдманом та іншими видатними вченими кін. XIX – поч. XX ст. була створена фундаментальна наукова база, щодо історії Поділля, його історико-архітектурних та містобудівних пам'яток.

Праці вчених були сприйняті науковцями XX ст. Новими археологічними розвідками та теоретичними дослідженнями було доповнено археологічні карти, встановлено нові, більш точні, історичні факти, розроблено гіпотези щодо розвитку архітектурно-містобудівних пам'яток Поділля.

На сьогодні наукова база минулих століть формує фундаментальну основу для подальших досліджень особливостей історичного архітектурно-містобудівного розвитку Подільського краю.

Архітектурно-містобудівні дослідження Поділля кін. XIX - поч. XX ст.

Дослідники Поділля кін. XIX - поч. XX ст.	Основні дослідження	Графічні матеріали
 Антонович Володимир Боніфатєвич (1834-1908)	<ul style="list-style-type: none"> - Дослідження про міста Південно-Західної Росії (1870) - Нарис історії Великого князівства Литовського (1878) - Старожитності Південно-Західного краю (1893) - Статті "Про скельні печери на березі Дністра", "Бакотський скельний монастир" 	 Бакотський скельний монастир
 Сіцинський Юхим Йосипович (1859-1937)	<ul style="list-style-type: none"> - Археологическая карта подольской губернии (1906) - Бакота - древняя столица Подолья (1889) - Материалы для истории монастырей Подольской епархии (1895-1911) - Исчезающий тип деревянных церквей Подолья (1904) - Оборонні замки Західного Поділля XIV - XVII ст. (1928) 	 План Кам'янець-Подільського за Ю. Сіцинським
Сімашкевич Митрофан Васильович (1845-1902)	<ul style="list-style-type: none"> - Историко-географический очерк Подолья. (1875-1876) - Указатель историко-археологических достопримечательностей Подолья (1884) 	
 Йосип Ролле (1830-1894)	<ul style="list-style-type: none"> - Подільські замки на мунтенських рубежах (1869) - Історичні оповідання (1966) 	 Кам'янець-Подільська фортеця на початку XX ст.
Гюльдман Віктор Карлович (1854-1907)	<ul style="list-style-type: none"> - Памятники старины в Подолья. (Материалы к составлению археологической карты Подольской губернии (1901) 	

Література

1. *Баженов Л.В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX — на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. — Хмельницький, 1995. — 256 с.
2. *Баженов Л.В.* Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX - XX ст. Кам'янець-Подільський, 1993; Його ж. - Основні наукові школи історико-

- краєзнавчого вивчення Поділля у XIX - XX ст. // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження. - Хмельницький, 1995. - С.334-338.
3. *Завальнюк О.* Лев Васильович Баженов // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. — Т. 1. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. — С. 27—40.
 4. *Кучугура Л.* Літописець краю подільського // Прапор Жовтня (Кам'янець-Подільський). — 1987. — 8 грудня. — С. 4; фото.
 5. *Мацько В.* Літературне Поділля. — Хмельницький, 1991. — С. 64-65.
 6. Подольские епархиальные ведомости. — 1896. — № 43. — С. 888—891.
 7. *Сіцінський Ю.Й.* Археологічна карта Подільської губернії / Упорядник О.Л.Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 136 с.
 8. *Сіцінський Ю.Й.* Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст. (Історично-археологічні нариси). / Упорядник С.В. Трубчанінов; Передмова І.С. Винокур, С.В.Трубчанінов; Примітки І.В. Данілов, О.В. Карбовський, С.В.Трубчанінов. - Кам'янець-Подільський: Центр поділлєзнавства, 1994. – 96 с.
 9. <http://www.tovtry.com>

Аннотация

В статье рассматриваются работы учёных конца XIX – начала XX в., которые положили начало системному изучению архитектурной и градостроительной деятельности на Подолье.

Ключевые слова: Подолье, учёные, исследования, архитектура, градостроительство.

Annotation

In the article are analyzed some scientific works from the end of XIX – to beginning of XX st. that put beginning the system study of architectual and town-planning activity in Podilla.

Key words: Podilla, scientists, researches, architecture, town-planning.